

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

9

«РАДЯНСЬКА ШКОЛА»
1960

ЗМІСТ

	Стор.
Великі і відповідальні завдання	1
<i>Т. Шашло</i> — Перші підсумки виконання постанов партії і уряду про дальший розвиток дошкільного виховання	5
<i>П. Харченко, А. Знаменська</i> — Використання вчення І. П. Павлова про гальмування у вихованні дітей	8

З ДОСВІДУ

<i>Є. Коротич</i> — Робота дошкільної установи нового типу (ясла-садок) в умовах села	16
<i>В. Гуриненко</i> — Зв'язок дитячого садка з піонерами	20

СТОРІНКА ДЛЯ ДІТЕЙ

Матеріали до проведення свята Великої Жовтневої соціалістичної революції в дитячому садку

<i>Жовтнева</i> (муз. <i>А. Філіпенка</i> , сл. <i>В. Кукловської</i>)	24
<i>Інсценівка «Наші гості»</i> (муз. <i>А. Філіпенка</i> , вірші <i>Н. Грановської</i> , композиція та руху <i>З. Березницької</i>)	25
<i>Н. Куфко</i> — «Осінь» на святі у дитячому садку	31

ПРИРОДА НАВКОЛО НАС

<i>В. Пархоменко</i> — Початок осені	32
--	----

БЕСІДИ ТА КОНСУЛЬТАЦІЇ

<i>Г. Зельвенська</i> — План роботи вихователя середньої групи	33
<i>П. Защита, Д. Рафалович</i> — Штати дошкільних дитячих установ (ясла-садок)	41

ПЕДАГОГІЧНЕ ЖИТТЯ

Республіканські Педагогічні читання з питання роботи колгоспних дошкільних установ	44
<i>Т. Сидоренко</i> — В колгоспній дошкільній установі с. Аджамки	47

В цьому номері безплатний додаток «Три букети».

Редакційна колегія:

*Д. О. Дорохова, Н. О. Красіна, Н. Ю. Переверзева, Є. К. Сухенко,
Г. І. Сушан (головний редактор), П. С. Ходченко, Т. І. Цвелих,
П. Р. Чамата, М. Є. Шевченко.*

Журнал «Дошкольное воспитание»
(на українском языке).

Техн. редактор *О. О. Чала.*

Коректор *О. П. Миронова.*

Адреса редакції: Київ, Ново-Павлівська, 5. Тел. 5-21-29, дод. 3-12.

БФ 19627. Замовлення К-314. Тираж 16170. Друк. арк. 3. Обл.-видавн. арк. 5.
Формат паперу 70×108¹/₁₆. Підписано до друку 30.VIII 1960 р.

Київська обласна друкарня, вул. Леніна, 19

Використання вчення І. П. Павлова про гальмування у вихованні дітей

П. ХАРЧЕНКО,

доктор біологічних наук,

А. ЗНАМЕНСЬКА,

кандидат біологічних наук

Розвиваючи і експериментально збагачуючи ідеї І. М. Сеченова про рефлекторну діяльність головного мозку, І. П. Павлов створив науково-матеріалістичне вчення про вищу нервову діяльність тварин і людини.

На підставі своїх фізіологічних досліджень він встановив нервово-рефлекторні механізми, що забезпечують тонке і досконале пристосування до змінних умов існування. Цими нервово-рефлекторними механізмами є природжені безумовні рефлекси (нижча нервова діяльність) і умовні рефлекси, що їх набувають тварини і людина протягом усього життя (вища нервова діяльність).

Умовно-рефлекторну діяльність І. П. Павлов називав ще сигнальною діяльністю. Дійсність відображується, сигналізується «...подразненнями і слідами їх у великих півкулях, що надходять безпосередньо у спеціальні клітини зорових, слухових та інших рецепторів організму». Ця дійсність дана людині, «...як враження, відчуття і уявлення від навколишнього зовнішнього середовища, як загальноприродного, так і від нашого соціального, включаючи слово, чутне і бачене»¹.

Цю систему І. П. Павлов назвав першою сигнальною системою дійсності, вона є спільною для тварин і людини.

На стадії розвитку людини в процесі її трудової діяльності виникло слово, мова, що й спричинилося до виникнення нового принципу у вищій нервовій діяльності людини, розвинулася друга сигнальна система. «...Слово утворило другу, спеціально нашу, сигнальну систему дійсності»¹.

Розвиток другої сигнальної системи в процесі становлення людини обумовив розвиток абстрактного людського мислення.

Отже, за вченням І. П. Павлова, вся вища нервова діяльність людини є результатом погодженої діяльності першої і другої сигнальних систем дійсності.

Підкреслюючи специфічні особливості другої сигнальної системи порівняно з першою сигнальною системою, І. П. Павлов одночасно вказав на те, що «...основні закони, встановлені в роботі першої сигнальної системи, повинні також керувати і другою, бо це робота всієї ж самої нервової тканини»².

Новонародженій дитині властиві

¹ І. П. Павлов. Полное собрание сочинений, 2-е вид., т. 3, кн. 2, 1951, стор. 335.

¹ І. П. Павлов. Полное собрание сочинений, 2-е вид., т. 3, кн. 2, 1951, стор. 336.

² Там же, стор. 336.

лише природжені, безумовні рефлексі. В міру її розвитку і росту виникає здатність до вироблення позитивних і гальмівних умовних рефлексів на конкретні предмети і явища навколишнього середовища, а потім і на словесні сигнали.

Знання основних закономірностей розвитку вищої нервової діяльності дитини є необхідною умовою для правильної організації і проведення виховної роботи з дітьми переддошкільного і дошкільного віку.

1. Вчення І. П. Павлова про гальмування. Значення гальмування для організму

Уся поведінка людини складається, з одного боку, з утворення умовних рефлексів і, з другого, — із затримки, гальмування їх. Для того щоб правильно дати відповідь на зміни зовнішніх умов, необхідне не тільки утворення відповідних умовних рефлексів, але й своєчасне їх усунення в тих випадках, коли ці умовні рефлексі вже не відповідають новим умовам. Організм має властивість усувати, гальмувати ті умовні рефлексі, які не відповідають дійсності.

Центральне гальмування рефлексоторних реакцій було відкрито І. М. Сеченовим, який показав на класичній спробі, що гальмування однієї реакції може бути зв'язане з виникненням збудження в іншому центрі центральної нервової системи.

Пізніше І. П. Павлов на основі численних дослідів по вивченню природи гальмування приходить до висновку про те, що збудження і гальмування є різними фазами в діяльності клітин кори великих півкуль. Отже, гальмування є особливою формою нервової діяльності, не спокоем, а активним процесом.

Внутрішня біологічна природа гальмування лишається поки що неясною. Відомо тільки те, що тонкі біохімічні зміни, які відбуваються в мозковій клітині при виникненні в ній або процесу збудження, або процесу гальмування, різні. Проте процес гальмування завжди тісно зв'язаний з процесом збудження.

Яке значення процесу гальмування для живого організму? Число нервових клітин у головному мозку стає. Протягом усього життя організму клітини мозку не розмножуються і при пошкодженні не відновлюються, тому вони повинні старанно оберігатись, щоб не сталося їх руйнування. Таким охоронним процесом нервових клітин і є гальмування. Кожна нервова клітина має в даний момент певний енергетичний запас, який витрачається цією клітиною під час її діяльності, тобто в процесі збудження. Якщо ж в клітині розвивається процес гальмування, то даліше витрачання енергетичних ресурсів припиняється і починається відновлення витрачених при збудженні речовин: в цей час відбувається посилення процесів асиміляції і видалення залишкових продуктів обміну речовин, що утворилися під час збудження. Під час гальмування в нервових клітинах відновлюється їх працездатність. Таким чином, гальмування охоронає нервові клітини від руйнування, тобто має охоронну роль. Зовні процес гальмування проявляється у затримці, припиненні тієї або іншої діяльності організму.

Спостерігаючи поведінку тварин і людини, ми завжди зустрічаємося з таким цікавим фактом. Наприклад, дитина, яку годують груддю, в перші місяці життя тягнеться до кожної жінки. Згодом тільки вигляд матері викликає в неї позитивну харчову реакцію. Це пояснюється тим, що вигляд матері, який постійно поєднувався з харчовим підкріпленням, став умовним сигналом їжі. Інші жінки, від яких дитина не одержувала ні їжі, ні ласки, стають байдужими для дитини подразниками — реакція на них гальмується, згасає. Отже, процес гальмування має велике значення в *уточненні пристосувальної діяльності* тварини і людини, роблячи її поведінку відповідною до змінних зовнішніх умов.

Види гальмування за І. П. Павловим

Під час вивчення процесу гальмування були виділені різні його

види. Проте І. П. Павлов вказував: «...є підстава всі ці види гальмування в їх фізико-хімічній основі вважати за один і той самий процес, але такий, що виникає за різних умов»¹. Залежно від умов виникнення було виділено два основних види гальмування: безумовне і умовне (внутрішнє). Спочатку розглянемо види безумовного гальмування. До безумовного гальмування відносять так зване зовнішнє гальмування і запорогове гальмування.

Зовнішнє гальмування виникає при дії стороннього, зовнішнього, подразника, який викликає другу діяльність на фоні діяльності, що зараз відбувається. Таке гальмування виникає без спеціального вироблення вже у новонародженого немовляти, і тому його називають безумовним, або вродженим.

Наприклад, новонародженій дитині промивають очі. Вона плаче (захисна реакція). Якщо в цей час дати їй смоктати молоко, то захисна реакція загальмовується і дитина перестає плакати.

Випадки вияву зовнішнього гальмування дуже часті. Ось дівчинка при перев'язуванні медичною сестрою порізаного пальчика проявляє бурхливу захисну реакцію, плаче (фото 1). Дівчинці показали чо-

Фото 1.

ву ляльку. Дитина перестає плакати, розглядає цікаву для неї іграшку. Захисна реакція при цьому гальмується. Медсестра спокійно закінчує перев'язку (фото 2).

Це зіткнення двох діяльностей

організму (захисної і харчової у першому випадку і захисної і орієнтувальної при розглядуванні нової іграшки у другому) і є прикладом зовнішнього гальмування.

Фото 2.

В обох випадках *припинення захисної реакції* виникло при зіткненні двох осередків збудження, і це призвело до того, що один з осередків гальмується.

Чи кожний зовнішній агент може загальмовувати реакцію, що відбувається? Виявляється — ні. Результат зіткнення двох осередків збудження визначається силою і значенням їх для організму в даний момент. Якщо зовнішній постійний подразник, що діє під час перебігу якої-небудь реакції, буде незначним, то він не гальмуватиме цієї реакції, а, навпаки, посилюватиме її.

При виникненні в корі головного мозку двох осередків збудження взаємовідносини їх залежатимуть від їх сили. Кожний вихователь або мати не раз могли спостерігати такі випадки. Дитина йде назустріч матері. Дивлячись на маля, що наближається, мати спокійним голосом каже: «Ну, йди, йди». Дитина прискорює крок.

Спокійний, рівний голос матері є слабкий подразник, який іррадіює і, об'єднуючись з уже наявним осередком збудження, посилює рухову реакцію.

Якщо маляті, що йде до матері, ці самі слова: «Ну, йди, йди» — промовити голосно, то маля зупиниться. Рухова реакція його буде загальмована. Це відбувається тому, що гучний голос є сильним подразником: навколо збудження, викли-

¹ І. П. Павлов. Полное собрание сочинений, 2-е вид., т. 3, кн. 2, 1951, стор. 566.

каного ним, розвивається гальмівний процес, що приводить до припинення перебігу реакції.

З другого боку, прояв зовнішнього гальмування залежить ще й від біологічного значення реакції, що відбувається. Наприклад, якщо під час годівлі дитини завдати їй болювого подразнення, то харчова реакція буде загальмована. Болюве ж подразнення, застосоване на фоні дії оборонного рефлексу, посилить реакцію. Уявимо собі, що медсестра, готуючись зробити укол дитині, дезинфікує ділянку шкіри руки спиртом. Дитина напружено чекає. В момент уколу оборонна реакція дитини посилиться: вона заплаче, намагатиметься сховати руку.

Замежове (охоронне) гальмування. Другий вид безумовного гальмування виникає за інших обставин: воно зв'язане з дією подразників надзвичайно сильних або таких, що діють дуже тривалий час. Клітини кори головного мозку мають певну межу працездатності. Якщо збільшувати силу умовного подразника, то реакція-відповідь також посилюватиметься. Проте таке посилення триває тільки до певної межі, після чого, хоч би як збільшувалася сила подразнення, спостерігатиметься послаблення або повне зникнення реакції-відповіді. Це пояснюється тим, що при сильному подразненні у нервових клітинах розвивається стан гальмування, який називається «замежовим». Подразнення тут перевищує межу працездатності нервових клітин. При розвитку замежового гальмування нервові клітини відновлюють свою первинну працездатність. Отже, замежове гальмування має захисне значення, і тому І. П. Павлов називав його ще охоронним.

Замежове гальмування може бути викликане подразниками помірної сили, які діють дуже тривалий час. Прикладом цього може бути млявість під вечір у дітей, які перебувають протягом довгого часу в кімнаті, де багато шуму. Якщо в кімнаті, де знаходиться дитина, протягом тривалого часу включене

радіо, дорослі голосно розмовляють, стукають і т. п., то цей шум, діючи тривалий час, викликає гальмівний стан нервової системи у дітей, вони стають млявими, сонними, вередливими.

Види внутрішнього гальмування

Внутрішнє гальмування відрізняється тим, що воно виробляється протягом індивідуального життя людини.

Розрізняють чотири групи внутрішнього гальмування: згасання, диференціювання, запізнювання і умовне гальмування. Всі ці види внутрішнього гальмування мають дуже велике значення у вищій нервовій діяльності дитини.

Згасальне гальмування. Згасальне гальмування одержується в тому випадку, коли проводиться багаторазове застосування умовного подразнення без супроводження його безумовним підкріпленням. Наприклад, якщо дитину, що відвідує ясла, годує завжди одна й та ж сама няня, то з часом вигляд няні викликає у неї позитивну харчову реакцію. Згодом ця няня перестає її годувати. В перший час при вигляді її у маляти спостерігатиметься харчова реакція. Але оскільки няня тепер не годує дитини, то раніше вироблена умовна реакція згасає, гальмується. Вигляд няні раніше викликав в певних нервових клітинах головного мозку стан збудження, тепер викликає в цих же клітинах гальмівний процес. Важливо відмітити, що при цьому умовна реакція лише гальмується, а не зникає зовсім. Про це свідчить факт самовільного відновлення згашеного рефлексу. Якщо після цього дитина довгий час не бачитиме няню, то поява її знову викличе у дитини харчову реакцію. Отже, при згасанні умовна реакція була тимчасово виключена процесом внутрішнього гальмування.

Диференціальне гальмування

У початковий період вироблення будь-якого умовного рефлексу як у

тварин, так і у людини спостерігається явище, яке було названо генералізацією умовних рефлексів; в цей період умовна реакція одержується не тільки на застосовуваний подразник, але й на усі схожі з ним подразники. Приміром, дитина у перші місяці відповідає гуленням і посмішкою на загравання будь-якої дорослої людини. Надалі таку позитивну реакцію немовля проявлятиме тільки по відношенню до матері або близьких для неї людей. Дитина «впізнає» знайомі обличчя. Це відбувається так. Матір або родичів дитина постійно бачить, вони бавляться з нею, розмовляють, беруть на руки і т. ін. При цьому в певних зонах кори головного мозку виникають осередки збудження. Таким чином, великі півкулі головного мозку розрізняють, диференціюють схожі подразники.

Ось чому цей вид гальмування називається диференціальним.

Дуже важливо відмітити такі особливості диференціального гальмування: диференціальне гальмування, вироблюване вперше, досягається важко. При повторних спробах виробити його вдається значно швидше.

Найлегший шлях одержання диференціювання (з меншим напруженням нервових процесів) є той, коли спочатку дитину вчать розрізняти предмети (подразники), які дуже відрізняються один від одного, а потім даються предмети, що відрізняються не так різко.

Умове гальмування. За механізмом умовного гальма розвивається затримка реакцій на слова «не можна», «немає» і т. д. В таких випадках до подразника (іграшки, ласощі і т. д.), на який є позитивний рефлекс, приєднується слово «не можна», і така комбінація діє як гальмівна. Діти пустують, як правило, лишаючись в кімнаті без нагляду. Присутність матері або вихователів є для них умовним гальмом, оскільки в індивідуальному житті дитини вони постійно затримували певні реакції її.

Запізнення. Цей вид внутрішнього гальмування розвивається тоді,

коли безумовне підкріплення слідує через тривалий проміжок часу після початку дії умовного подразника. Пояснимо це на прикладі.

Перед дитиною стоїть тарілка з гарячою кашею. Дитина проявляє харчову реакцію на вигляд її (тягнеться, плаче). Але, раніше ніж приступити до годування, мати завжди остуджує кашу, а потім вже починає годувати. Через деякий час харчова реакція спостерігатиметься не зразу, а ближче до моменту годівлі. Дитина тепер сидить спокійно, і чекає, коли охолодне каша.

2. Застосування вчення про гальмування у виховному процесі

Знання законів роботи головного мозку і вміння їх використання полегшує роботу педагога з дітьми. Вихователь легше і швидше може досягти бажаного результату, знаючи закономірності роботи центральної нервової системи і добре уявляючи собі особливості розвитку вищої нервової діяльності дитини.

Описані вище види внутрішнього і зовнішнього гальмування були вивчені як у тварин, так і у людини. Для вихователя важливо пам'ятати, що ці два види гальмування у дітей відрізняються не тільки за походженням, але й за строками виникнення.

Зовнішнє і внутрішнє гальмування проявляється у дітей в різні строки.

Зовнішнє гальмування можна одержати вже у новонародженої дитини. Це можна бачити при таких обставинах. Якщо новонародженому під час годівлі завдати больове подразнення, то харчова реакція загальмується, дитина перестав ссати груди. Больова реакція гальмує харчову. Якщо під час годівлі над ухом дитини різко ляснути у долоньки або відтворити якийсь інший сильний звук, то смоктальні рухи теж припиняються. Все це є зовнішнє гальмування, викликане зіткненням двох видів діяльності.

Другий вид безумовного гальмування — **замежове** — також спостерігається у немовлят зразу ж після народження. Те, що новона-

роджені діти багато сплять, можливо, пояснюється розвитком у них замежового гальмування. Нервові клітини маленьких дітей ще молоді, незрілі і не можуть перебувати в стані збудження довгий час. В перші дні життя немовля не спить тільки під час годівлі. Годівля, яка триває 15—20 хвилин, є серйозною роботою для нервової системи дитини, після чого вона впадає у сонний стан. Під час сну нервові клітини відновлюють свою працездатність. З віком дитини нервові клітини її стають більш зрілими, і тому неспання стає все довшим і довшим.

Для одержання будь-якого виду внутрішнього гальмування необхідне морфологічне дозрівання нервових шляхів. Зараз досить точно і детально вивчена морфологічна будова нервової системи новонародженої дитини. На основі цих робіт відомо, що на момент народження дозрівають провідні нервові шляхи тільки шкіряного аналізатора. Нервові клітини провідних шляхів інших аналізаторів (зорового і слухового) виявляються ще морфологічно незрілими. Протягом перших двох-трьох місяців життя дитини завершується поступове дозрівання провідних шляхів і нервових клітин кори головного мозку. Ось чому внутрішнє гальмування не можна одержати у новонародженої дитини в перші дні після народження.

Найраніше виробляється один з видів внутрішнього гальмування, а саме — диференціювання. В перші дні після народження харчова реакція у дитини відмічається при різних маніпуляціях (перевертання, під час обмивання і ін.), а з 20 дня харчовий рефлекс одержується тільки при «положенні для годування». Дитина тепер розрізняє, диференціює «положення для годівлі» від інших складних тактильно-кінестезичних подразнень.

Інші види внутрішнього гальмування (умовне гальмо і запізнювання) починають вироблятися у дітей пізніше, з 10—12 місяця.

При виробленні будь-якого виду внутрішнього гальмування витрата

нервової енергії велика, значно більша, ніж нервова праця при виробленні умовного рефлексу. Одержання ж зовнішнього гальмування не зв'язане з таким нервовим напруженням і дається дітям особливо легко.

Питома вага внутрішнього і зовнішнього гальмування в різні вікові періоди мінлива. В перші п'ять років роль зовнішнього гальмування значно більша, і проявляється воно набагато сильніше, в той час як внутрішнє гальмування в цьому віці ще дуже слабке і нестійке, хоч поступово все більше й більше посилюється.

Виникає запитання, який вид гальмування і в якому віці вигідно використовувати з педагогічною метою?

Спеціальні дослідження, проведені в цьому напрямку, показали, що у дітей в перші роки життя зовнішнє гальмування є дуже сильним і стійким, внутрішнє ж гальмування розвивається з великим трудом.

Легкість одержання зовнішнього гальмування зв'язана з тим, що у маленьких дітей дуже сильний орієнтувальний рефлекс. На базі його легко викликати у дитини зовнішнє гальмування.

У маленької дитини осередок збудження, викликаний показом іграшки або свійської тварини, виявляється настільки сильним і концентрованим, що навколо нього індукцією створюється гальмівний процес. Через це реакція, яка раніше здійснювалася дитиною, затримується.

Про слабкість внутрішнього гальмування у цьому віці свідчить той факт, що дуже часто та реакція, яку вихователь бажає загальмувати, не просто заглушується, а нібито переключається на другу діяльність. Наприклад, дитина сильно стукає іграшкою по підлозі. Вихователька зупиняє її і каже: «Не можна так стукати». Тоді дитина починає возити цю іграшку: тобто цілком загальмувати реакцію дитина не може. При заміні одного виду діяльності (стуку) на другий (катання іграшки) створюється новий пункт збудження, який пригнічує первин-

ний, тобто відбувається переключення збуджувального процесу одного осередку на другий.

У маленьких дітей (до трьох років) найлегше вдається загальмувати небажану реакцію, відвертаючи їх увагу чимось іншим. Якщо дитина намагається зайти в калюжу, то зупинити це її прагнення словами: «Не можна» важко. Але якщо увагу дитини відвернути, показати на собаку, який проходить мимо, то дитина легко загальмує своє перше бажання.

Зовнішнє гальмування дає чудовий ефект, проте не можна все виховання зводити тільки до його застосування. Одночасно треба поступово, обережно, але послідовно тренувати внутрішнє гальмування. Правда, результати буде видно не зразу, але це не повинно бути приводом до припинення роботи в цьому напрямі.

Вироблення внутрішнього гальмування повинно провадитись на хорошому емоційному фоні дитини, що найкраще вдається під час гри, коли вона в доброму настрої.

Для правильного розвитку вищої нервової діяльності цей момент має велике значення, що дуже часто не враховується вихователями і педагогами. Дуже часто батьки і навіть вихователі, бажаючи загальмувати ту або іншу реакцію дитини, роблять це, застосовуючи крик, покарання і т. д. Таким чином, у дитини зразу створюють погану емоційну настроєність. В умовний зв'язок при цьому включається не тільки словесний сигнал «не можна», «не бери», але й негативний емоційний стан. Тому наступне застосування цих сигналів буде надалі викликати у дітей хникання, сльози, поганий настрій.

З другого боку, вихователька в своїх взаєминах з дитиною також повинна бути в доброму настрої, говорити спокійним, помірної сили голосом.

З вищесказаного ясно, що при вихованні маленьких дітей треба насамперед якомога ширше використовувати зовнішнє гальмування, не забуваючи разом з тим і про

розвиток внутрішнього. Тренуючи внутрішнє гальмування, треба поступово, не травмуючи нервової системи дитини, замінювати застосування зовнішнього гальмування внутрішнім з таким розрахунком, щоб до 6—7 років внутрішнє гальмування було достатньо добре розвинено.

Проте така зміна впливу різних видів гальмування відбувається не зразу. У дітей старшого дошкільного віку часто можуть трапитись випадки прояву сильного внутрішнього гальмування, і поряд з цим вони ще дуже добре піддаються дії зовнішнього гальмування.

Звернемося знову до нашого прикладу. Припустимо, що малюку, який намагається пройти по калюжі, тепер вже 6—7 років. Відвернути його від цього заняття в такому віці, показуючи кішку чи собаку, вже не вдається. Цього можна досягти, якщо йому спокійно пояснити, що води багато, він намочить ноги, захворіє і сидітиме дома, в той час як інші діти гулятимуть.

Як конкретно педагоги при роботі з дітьми застосовуватимуть зовнішнє гальмування або вироблення того чи іншого виду внутрішнього гальмування — це питання треба вирішувати, ураховуючи вік і характер дитини, а також дану обстановку. Знаючи завдання програми, яку треба пройти з дітьми в дошкільному закладі, і пам'ятаючи про основні правила роботи центральної нервової системи дитини, педагог повинен творчо підходити до проведення кожного заходу. Обдумуючи план заняття, він повинен свою увагу акцентувати на тренуванні гальмівних процесів.

Треба починати з більш простих ігор, занять, під час яких процес гальмування напружується не сильно. Одну й ту ж саму гру треба видозмінювати, поступово посилюючи гальмівне навантаження. Дітей молодшого дошкільного віку (до трьох років) не слід навантажувати зразу великою кількістю нових ігор. Треба пам'ятати, що у віці до трьох-чотирьох років сприймання усього нового важке для нервової

системи дитини, в цьому віці все нове повинне вводиться дуже невеликими порціями, поступово і тільки на позитивному емоціональному фоні дитини.

Для вироблення диференціовального гальмування треба проводити такі ігри, в яких використовуються кілька предметів, що відрізняються за формою, кольором, об'ємом і т. д. Наприклад, у виховательки в руках два м'ячі — маленький і великий. Дітям дається завдання, коли дитина піймає великий м'яч, то кинути його вгору, а коли маленький, то кинути на землю.

Щоб полегшити роботу нервової системи дитини при виробленні диференціювання, необхідно пам'ятати відмічені раніше особливості цього виду гальмування. По-перше, диференціювання далеких подразників є найлегшим завданням, по-друге, вироблення диференціювання вперше відбувається поволі. Треба зробити так, щоб нервові процеси у дітей при цьому напружувалися не сильно. Тому для маленьких дітей необхідно підбирати подразники, які різко відрізняються один від одного. В наведеному прикладі м'ячі дуже відрізнялися за кольором, розміром. У більш старшому

віці різниця подразників може бути меншою. М'ячі можуть бути одного кольору, але різні за розміром.

Тренування процесу гальмування, що досягається в таких іграх, помітно позначається на поліпшенні розвитку вищої нервової діяльності дитини. Причому, чим раніше була розпочата робота в цьому напрямі, тим кращими будуть результати.

Повторюємо, що в кожному окремому випадку вихователька сама добирає ігри, визначає тривалість гри і т. д. Неодмінною умовою лишається одне — усі заняття повинні проходити на хорошому емоціональному фоні. Позитивні емоції цінні для будь-якого віку, тим більше для маленьких дітей.

Однак перевантажувати емоціями дітей також не слід: заняття, насичене надто голосною музикою, великою кількістю яскравих іграшок, різними рухами, викликає велике збудження дітей. Не можна також прагнути до тривалого гальмування реакцій дітей. Перенапруження гальмівного процесу веде до невротизації.

Вихователь повинен уміло й тонко керувати збуджувальними і гальмівними процесами.

